

Отримана: 25.05.2023

Прорецензована: 01.06.2023

Прийнята до друку: 21.06.2023

e-mail: teetet1@ukr.net

DOI: 10.25264/2312-7112-2023-24-26-29

Грицишина М. Філософування Дж. Локка про ідеї слів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. № 24. С. 26–29.

УДК: 1 (091) (410) : 159. 963. 2

Марія Грицишина

ФІЛОСОФУВАННЯ ДЖ. ЛОККА ПРО ІДЕЇ СЛІВ

У роботі досліджено специфіку та складники вчення Дж. Локка про ідеї слів. Подається аналітичне порівняння розуміння сутнісних ознак процесу формування ідей. По – новому розглянуто проблему висвітлення питання про значення слова, і про мову взагалі. Особлива увага у дослідженні відводиться досвіду та його засобам, прикладу, досвіду чуттєвих ідей. Адже згідно з гносеологічною програмою філософа, дослідження походження, достовірності та обсягу людського пізнання, стосується вивчення внутрішнього світу самої людини. Дж. Локк прагнув збагнути і роз'яснити сам внутрішній пізнавальний світ людини, оскільки саме внутрішній досвід виступає як глибокий досвід, який не лише відчувається, але й пізнається. Тому саме внутрішній досвід Джон Локк називає внутрішнім почуттям або роздумом. Згідно філософування Локка, саме ці два типи досвіду пояснюють походження і функціонування всіх наших ідей. Ідеї, пов'язані з зовнішнім досвідом, ми отримуємо за допомогою органів чуття. Але люди мають не тільки ідеї про властивості зовнішнього світу, вони також можуть мати ідеї про свою внутрішню діяльність. Філософ називає цю діяльність роздумами або рефлексією.

Ключові слова: досвід, ідея, мислення, гносеологія, емпіризм, сприйняття, рефлексія.

Mariia Grytsyshyna

PHILOSOPHY OF J. LOCKE ON THE IDEAS OF WORDS

The work examines the specifics and components of J. Locke's teaching on the ideas of words. An analytical comparison of the understanding of the essential features of the idea formation process is provided. The problem of elucidating the meaning of the word, and the language in general, is considered in a new way. Special attention in research is given to experience and its means, for example, experience of sensory ideas. After all, according to the epistemological program of the philosopher, the study of the origin, reliability and extent of human knowledge concerns the study of the inner world of the person himself. J. Locke sought to understand and clarify the inner cognitive world of a person, since it is the inner experience that acts as a deep experience that is not only felt, but also known. That is why John Locke calls inner experience an inner feeling or reflection. According to Locke's philosophy, these two types of experience explain the origin and functioning of all our ideas. We receive ideas related to external experience with the help of the senses. But people not only have ideas about the properties of the external world, they can also have ideas about their inner workings. The philosopher calls this activity thinking or reflection.

Keywords: experience, idea, thinking, gnosology, empiricism, perception, reflection.

Піднімаючи питання про слова, і про мову взагалі, Дж. Локк зосереджує увагу на наступних моментах. По-перше, люди наділені можливостями до відтворення членороздільних звуків. «Створивши людину істотою суспільною, Бог не тільки створив її з нахилом до спілкування з іншими, подібними їй істотами, і зробив це спілкування необхідним для неї, і дарував їй мову, яка мала стати засобом і загальним зв'язком суспільства. Саме тому людські органи так сформовані природою, що здатні відтворювати членороздільні звуки, які ми називаємо словами» [8, с. 402]. Однак Дж. Локк наголошує на тому, що цього було зовсім недостатньо для виникнення мови. Як приклад, філософ стверджує, що можна і птахів навчити видавати членороздільні звуки, але вони не вмітимуть, як люди, будувати речення. По-друге, люди здатні робити звуки знаками ідей. Іншими словами, люди окрім відтворення членороздільних звуків, мали б користуватися цими звуками як знаками внутрішніх уявлень і одразу ж називати ними ідеї в своєму розумі. Таким чином, люди можуть передавати думки один одному. По-третє, люди здатні робити ці звуки загальними знаками. Однак для досконалості мови недостатньо лише, щоб звуки могли стати знаками ідей, якщо ці знаки не використовуються так, щоб вони узагальнювали собою багато окремих речей. Це свого роду труднощі, які пов'язані з великою кількістю речей одного ряду, які потребували б окремої назви. Звісно, ми розуміємо, що філософ вибудовує чітку картину формування логічного ряду мовної ідеї, котра бере свій початок, розвивається, стикається при цьому з труднощами і набуває «...подальшого удосконалення в користуванні загальними

термінами, завдяки яким одне слово стало означати велику кількість окремих предметів» [8, с. 402]. По-четверте, окрім назв, що означають ідеї, є і інші слова, якими користуються для того, щоб охарактеризувати певні недоліки тієї чи іншої ідеї. І тут ми в черговий раз стикаємося з труднощами розуміння цього відношення, оскільки починаємо суб'єктивно ставитися до самого розуміння таких ідей. Ми не розуміємо, позитивні вони, чи просто означають відсутність негативного трактування. По-п'яте, слова, врешті-решт, походять від позначення чуттєвих ідей. І якщо, або навіть правильніше акцентувати, коли ми помітимо велич залежності наших слів від звичайних чуттєвих ідей, ми досягнемо витоків наших понять і всього нашого пізнання.

Дж. Локк, відкинувши будь-яку вроджену природу ідей, приходять до висновку, що людська душа з самого народження є «білим папером» (або «чистою дошкою») без будь-яких знаків або ідей, як це виражається латинським висловом «*tabula rasa*» [8, с. 128]. Людська душа, певним способом уподібнюється чистому аркушу паперу (чи чистій дошці), на якому можуть бути залишені записи тільки засобом досвіду, наприклад, досвід чуттєвих ідей.

Локк називає життєвий досвід, який заповнює такий «аркуш», «зовнішнім досвідом». Він включає в собі вплив зовнішніх речей, подій та обставин на людину. Термін «сенсуалізм» застосовується саме до цього типу досвіду. Проте, згідно з його гносеологічною програмою, що стосується дослідження походження, достовірності та обсягу людського пізнання, філософ звертає увагу й на вивчення внутрішнього світу самої людини. Його інтерес до цього питання був викликаний думками Декарта. Тому Дж. Локк прагнув трактувати й внутрішній пізнавальний світ людини, оскільки саме внутрішній досвід виступає як глибокий досвід, який не лише відчувається, але й пізнається. Саме внутрішній досвід Джон Локк називає внутрішнім почуттям.

Згідно з Локком, саме ці два типи досвіду пояснюють походження і функціонування всіх наших ідей. Ідеї, пов'язані із зовнішнім досвідом, ми отримуємо за допомогою органів чуття. Однак люди мають не тільки ідеї про властивості зовнішнього світу, вони також можуть мати ідеї про свою внутрішню діяльність. Філософ називає цю діяльність роздумами або рефлексією.

Існують ідеї, які виникають у нас через відчуття та рефлексію. Наприклад, ідеї задоволення або насолоди, а також їх протилежності – страждання або горя, або ідеї сили і єдності. Ідеї задоволення і страждання переплітаються з більшістю наших інших ідей. Радість і нещастя супроводжують більшість наших ідей, що виникають з відчуттів та рефлексії. Важко уявити такий вплив зовнішнього подразника на наші почуття або сховану думку в нашому розумі, яка не здатна спричинити страждання або задоволення. Філософ використовує слова «задоволення» і «страждання» в широкому розумінні, охоплюючи все, що може радувати або засмучувати людину, незалежно від його походження. Хоча ми можемо називати певні відчуття радістю, насолодою, щастям, а інші – незадоволенням, турботою, стражданням або болем, усі вони є різновидами того самого почуття і пов'язані з ідеями задоволення та страждання.

Дж. Локк наголошує на тому, що мудрий Творець наділив нас надзвичайною владою над частинами нашого тіла, давши нам можливість володіти ними за власним бажанням – рухати чи ні, або взаємодіяти з навколишніми тілами завдяки їхньому рухові (це відображено в наших ідеях про людське тіло). Також Він наділив наш розум здатністю обирати ту ідею, про яку ми будемо думати, і здатністю уважно досліджувати предмети, щоб спонукати нас до роздумів і дій. Таким чином, Творець поєднав сприйняття задоволення з певними роздумами і почуттями. Якби задоволення було повністю відокремлене від наших зовнішніх сприйнятів і внутрішніх роздумів, ми не мали б жодних підстав віддавати перевагу одній думці чи дії перед іншою. Ми не мали б мотивації рухати своє тіло і не користувалися б своїм розумом, а просто пливли б за течією без будь-якого напрямку або наміру. В такому випадку ідеї були б лише безтілесними тінями, які з'являлися в нашому розумі, коли їм заманеться. В результаті людина, незважаючи на великі здібності свого розуму та волі, стала б бездіяльним створінням, яке весь час проводить в ледарському та літаргічному сплячому стані.

Дж. Локк зауважує, що страждання має таку ж силу і користь, як і насолода, і саме це надихає нас до праці. Ми готові використовувати свої здібності, щоб уникнути страждання й знайти втіху. «Варто звернути увагу, що ті самі об'єкти й ідеї, які приносять нам насолоду, можуть спричинити страждання. Так, приємне тепло, коли трохи збільшується, перетворюється на муку, а найприємнішим серед усіх чуттєвих об'єктів є світло» [8, с. 631].

На думку філософа, природа мудро й милосердно влаштує все так, що коли об'єкт пошкоджує знаряддя сприйняття внаслідок своєї дії, які є дуже вразливими, страждання попереджає нас

зупинитися раніше, ніж орган буде повністю пошкоджений, і забезпечує, щоб він продовжував виконувати свої функції. Розгляд об'єктів, які викликають страждання, переконує нас в самому значенні страждання та його користі. «Навіть якщо очі не можуть витримати надто яскравого світла, темрява не завдає їм шкоди, оскільки не порушує цей чутливий орган. Вона залишає його недоторканим і неушкодженим. З іншого боку, надлишок холоду, так само як і надлишок тепла, приносить нам страждання, оскільки він шкідливий для нашого життя і виконання різних функцій організму, які потребують помірною теплоты» [9, с. 245].

Таким чином, Дж. Локк наголошує, що всі наші знання випливають зі сприйняття та рефлексії. Матеріалом нашого пізнання є прості ідеї – яскраві елементи нашого розуміння. Локк намагається знайти найпростіші ідеї, які є основою всього пізнавального процесу. Як емпірик, він покладається на чуттєве сприйняття, спрощуючи раціональний аспект мислення. Щодо складних ідей, Локк не надає однозначної класифікації. Серед них він згадає ідеї простору, часу, чисел, відносин та слів. Але найважливішою складною ідеєю для нього є ідея субстанції. Це поєднання простих ідей, які представляють окремі речі, існуючі самостійно, а першою і головною серед них є уявна ідея субстанції. Наприклад, коли об'єднуються прості ідеї білого кольору, ваги, твердості, гнучкості та плавкості, виникає ідея свинцю, а поєднання ідей форми, руху, мислення та розумових здібностей створює загальну ідею людини. Існують два види складних ідей субстанції. Перший вид – це ідеї окремих простих субстанцій, які існують самостійно, наприклад, ідея людини або вівці. Другий вид – це ідеї кількох таких субстанцій, які поєднані разом. Кожна з цих комбінованих ідей кількох субстанцій є так само одиничною ідеєю, як і ідея окремої субстанції, наприклад, ідея людини або ідея одиниці. Складні ідеї представляють собою особливе «відношення», яке виникає при розгляді і порівнянні однієї ідеї з іншою. Найскладніші для розуміння ідеї походять з двох джерел.

Аналізуючи розвиток нашого розуму і уважно спостерігаючи, як він повторює, додає і поєднує свої прості ідеї, отримуємо більше, ніж може здатися на перший погляд. Проте, при уважному розгляді початкових джерел наших уявлень, ми помітимо, що навіть найскладніші для розуміння ідеї, незважаючи на їхню віддаленість від чуття або дії нашого розуму, походять від них. Таким чином, навіть широкі та абстрактні ідеї виникають зі сприйняття і рефлексії і є результатом того, що розум може досягти та зазвичай досягає, використовуючи свої здібності щодо ідей, отриманих з об'єктів сприйняття або роботи над ними, яку він спостерігає в собі.

Ідею про посилення гносеологічного змісту можна переформулювати так: мислитель вважає, що безпосередньо доступні нам лише ідеї, а не самі речі, які є їхнім підґрунтям, але до яких складніше дістатися. Гносеологія Дж. Локка має подвійну природу, оскільки може бути роз'яснена як матеріалістична ідеологія або ідеалістична концепція.

Важливим елементом світогляду Локка є розрізнення на первинні та вторинні якості. Обидва типи якостей є ідеями, отриманими на основі зовнішнього досвіду. Ідеї первинних якостей виникають через вплив органів чуття на якості, що належать об'єктам зовнішнього світу. Ці якості включають просторові характеристики, масу та рух; Локк вважає їх реально існуючими. Вторинні якості походять від специфіки наших органів чуття і включають запах, колір та смак. Ці якості відрізняються тим, що існують лише у нашій свідомості. Реальність вторинних якостей є суб'єктивною, оскільки вони існують лише у людини, але вони не є ілюзіями суб'єкта. Питання про первинні та вторинні якості завжди залишається складною проблемою для науки, зокрема для філософії, і відкриває широкий спектр можливих пояснень.

Вчення про різні види знання є суттєвою частиною локківської гносеології, особливо в контексті точності такого знання. Ми можемо мати знання лише про те, що ми маємо ідеї про нього. Філософ зауважує, що точне знання полягає в інтуїтивному сприйнятті. Проте ми не можемо мати інтуїтивне знання, яке охоплювало б всі наші ідеї і всю інформацію, яку ми хотіли б про них знати. Тому ми не можемо перевірити або сприйняти всі взаємозв'язки між ними шляхом порівняння або безпосереднього спостереження. Наприклад, ми можемо інтуїтивно розуміти, що тупокутний трикутник з однаковими основами та розташований між паралельними лініями не є таким самим як гострокутний. Але ми не можемо визначити, чи вони дійсно однакові, оскільки їхню відповідність або невідповідність щодо рівності не можна безпосередньо встановити. Різниця у формі перешкоджає точному і прямому порівнянню. Тому для вимірювання їх потрібні проміжні концепції, що вже є результатом раціонального мислення.

Наше раціональне мислення не може охопити всі наші ідеї, оскільки ми не завжди знаходимо посередників між різними ідеями, які можна б було логічно пов'язати одну з одною у всіх аспектах міркування. Там, де відсутні такі посередники, ми маємо недостатні знання і обґрунтування. Чуттєве сприйняття не охоплює існування речей, які представляються нашим почуттям в кожний конкретний момент. Тому воно значно обмеженіше ніж два попередні способи пізнання.

Очевидно, що наше знання не охоплює не тільки всі існуючі речі, але й усі наші ідеї. Так, незалежно від погляду, з якого ми розглядаємо сутність душі – як субстанцію чи як мислячу матерію, нам важко уявити собі обидві ці можливості. Так що навіть якщо ми приймаємо одну з двох гіпотез, щось тягне нас до іншої. Дехто обирає цей нечесний шлях і, не розуміючи чогось у першій гіпотезі, раптово переходить до другої, хоча для непередбачливого розуму вона залишається такою ж незрозумілою.

Це свідчить не лише про обмеженість і недосконалість нашого знання, але й про безсилля перемоги, яка досягається за допомогою таких доведень, що випливають з наших власних поглядів і можуть переконати нас у тому, що ми не можемо отримати впевненість шляхом одностороннього розгляду питання, і ніколи не допомагають нам знайти істину через захист протилежної думки, яка після перевірки так само виявиться надто складною.

Безсумнівно, у нас є щось, що мислить. Самі наші сумніви стосовно його природи свідчать про його існування, хоча ми погоджуємося з тим, що ми не знаємо, до якої категорії належить це «щось». Бути скептиком в цьому питанні зараз так само марно, як нерозсудливо в багатьох інших випадках повністю відкидати існування чогось на підставі того, що ми не можемо зрозуміти його природу. Тож на завершення доцільно навести цитату Джона Локка: «Я волів би знати, чи існує субстанція, яка не містить у собі чогось такого, що ясно збиває з пантелику наш розум. Якою мірою нас перевершують у знанні інші духи, що бачать і відають природу та внутрішню побудову речей? Якщо до цього додамо ширше розуміння, яке дозволяє їм з одного погляду побачити зв'язок й узгодження дуже багатьох ідей та залюбки забезпечує їх проміжними доказами, що їх ми, рухаючись поодинокими й повільними кроками, нарешті ледве віднаходимо після тривалого роздивляння у п'ятьмі, і що з них нерідко забуваємо один, хоча ще не відшукали іншого, тоді зможемо здогадатися бодай про якусь частку щастя у духів вищого розряду, наділених жвавішим і проникливішим зором, а також ширшою цариною знання» [8, с. 438].

Література:

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. *Історія філософії*. Київ: Либідь, 2001. 408 с.
2. Гоббс Т. *Сочинения в двух томах*. Москва: Мысль, 1989. Т.1. 624 с.
3. Гусев В. І. *Західна філософія Нового Часу. XVII-XVIII ст.* Київ: Либідь, 1998. 368с.
4. Декарт Р. *Собрание сочинений в 2-х томах*. Москва: Мысль, 1994. 1291 с.
5. Заиченко Г. А. Уточнение основных гносеологических позиций Джона Локка, в: Заиченко Г.А. *Специфика философского знания и проблема человека в истории философии*. Москва, 1988. С. 42–49.
6. Заиченко Г. А. *Философия Джона Локка*. Москва: Знание, 1959. 32 с.
7. *Історія філософії*, за ред. В.І. Ярошовця. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
8. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении, *Избр. философ. Произв.: В 2 т.* Москва, 1960. Т. 1. 732 с.
9. Локк Дж. *Сочинения в трех томах*. Москва: Мысль, 1985. Т.1. 622 с.
10. *Філософський енциклопедичний словник*, за ред. Є.К. Бистрицького, М.О Булатова та ін. Київ: Абрис, 742 с.